

Головіна О. О.,

аспірантка кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0004-3896-702X

ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ**CITIZEN OF UKRAINE AS A SUBJECT OF TREASON**

В статті здійснено кримінально-правову характеристику суб'єкта кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена у ст. 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада».

Визначено мету статті – характеристика громадянина України як спеціального суб'єкта державної зради, визначення особливостей набуття та скасування громадянства для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111 Кримінального кодексу України.

Доведено, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та яка має спеціальні ознаки. На підставі аналізу ст. 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада» констатовано наявність у вказаній нормі спеціального суб'єкта – громадянина України.

Визначено, що громадянином України визнається особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Множинним громадянством (підданством) є одночасна належність особи до громадянства (підданства) двох або більше держав. Проаналізовано особливості наявності у громадянина України громадянства (підданства) іншої держави. Констатовано факт того, що добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття, вже не завжди є підставою для втрати українського громадянства; набуття громадянином України іноземного громадянства не виключає його з числа громадян України. Доведено, що громадянин України, щодо якого оформлюється припинення громадянства України, до видання указу Президента України про припинення громадянства України користується всім обсягом прав, наданих громадянам України і перебуває під суверенітетом держави, яка має його захищати.

Зроблено висновок, що суб'єкт державної зради у всіх без винятку формах кримінального правопорушення є спеціальним за ознакою громадянства – громадянин України.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки; державна зрада; колабораційна діяльність; спеціальний суб'єкт; громадянин України; громадянство; множинне громадянство.

In the old days, there was a criminal-legal characteristic of a sub-room suspect in criminal proceedings, the responsibility for which is provided for in Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine “High Treason”.

The most important thing is the characteristic of Great Britain and Ukraine There is a real beauty in the world, which is worth mentioning citizenship for bringing to criminal liability under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine.

Of course, this is a special criminal-legal body is recognized as a physically sane person who committed a criminal offense in In other words, the fetus can be created According to the criminal police, the girl is a special prisoner. On the basis of the analysis of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine on crimes “Holy Spirit” is based on the facts in the specified norm of a special subject - a citizen of Ukraine.

Apparently, the Gromadians of Ukraine realize that it is a table of citizenship of Ukraine in the manner prescribed by the laws of Ukraine and international treaties of Ukraine. The most important thing is to do this citizenship (citizenship) of two or more states. The peculiarities of the presence of a citizen of Ukraine of citizenship (citizenship) of another state are analyzed. The fact is that you should visit the Gromadian in Ukraine citizenship of another state, if the moment of such acquisition he has reached It is possible that there is no need for it a basis for losing Ukrainian citizenship; the acquisition of a citizen of Ukraine Zhnozemy citizenship does not exclude him from the number of citizens of Ukraine. Of course, as a Gromadian in Ukraine, it is a formality Great Britain, to see the President of Ukraine before the visit of citizenship of Ukraine Please note that all of the above was translated by Gromadians and Ukrainians If you have a superpower, you can protect yourself from yoga.

There is no need for this product to be safe without any vinaigrette Criminal suspect in specialists at Grand Grocery is a citizen of Ukraine.

Key word: criminal pursued by national security agencies; treason; collaborationist; special subject; citizen of Ukraine; citizenship; multiple citizenship.

Постановка проблеми. На сьогодні слід констатувати факт того, що кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України є одними з найбільш суспільно небезпечних діянь, оскільки посягають на порядок забезпечення інформаційної, політичної, економічної безпеки та обороноздатності України. Особливої актуальності набуло питання притягнення до кримінальної відповідальності за вказані діяння з початку повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію нашої держави.

Саме ці події засвідчили недосконалість тих норм чинного Кримінального Кодексу України (далі – КК), що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки. Така ситуація спровокувала посилення кримінально-правової охорони національної безпеки України на початку 2022 року, що проявилось у внесенні змін і доповнень у норми, включені до Розділу I КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». Але нові статті, так само як і ті, що існують давно, далекі від досконалості, ускладнюючи притягнення винних осіб до відповідальності та розмежування складів кримінальних правопорушень між особою. При цьому велике значення для вирішення проблеми юридичного аналізу будь-якого складу злочину має характеристика ознак суб'єкта протиправного діяння, що є одним з обов'язкових елементів складу кримінально караного діяння.

Останнім часом особливої актуальності набула проблема притягнення до кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили державну зраду та розмежування його з колабораційною діяльністю. Зважаючи на значне збільшення кількості таких правопорушень, подане дослідження ознак громадянства є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, в тому числі – державної зради, присвятили свої наукові праці такі дослідники, як Бантишев О.Ф., Кончук Н.С., Кузнецов В.В., Ландіна А.В., Левчук-Микитюк А.О., Письменський Є.О., Сергієвський С.К., Сийпловіч М.В., Чуваков О.А., Шамара О.В. та ін.

Але, зважаючи на беззаперечні факти переходу на бік ворога великої кількості осіб, які, будучи представниками влади під час анексії Криму та окупації РФ частини територій Донецької та Луганської областей, здійснили та продовжують здійснювати підривною діяльністю проти України, питання віднесення їх до числа громадян України на момент анексії АР Крим та вчинення перших окупаційних заходів з боку РФ не викликає сумнівів, то в питанні кваліфікації їхньої подальшої протиправної діяльності стосовно української держави (після набуття ними громадянства РФ) залишається

низка невизначених моментів. Тому актуальність даної статті є очевидною.

Мета статті – охарактеризувати громадянина України як спеціального суб'єкта державної зради, визначити особливості набуття та скасування громадянства для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111 КК.

Виклад основного матеріалу. Поняття та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення визначені у відповідних нормах кримінального законодавства: відповідно до загального визначення, що передбачене у ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до положень КК, може наставати кримінальна відповідальність [7]. Отже, основними обов'язковими ознаками суб'єкта кримінального правопорушення є фізична особа, її осудність і досягнення загального віку кримінальної відповідальності (16 років) [11, с. 302]. Та, як впливає зі змісту норм Загальної та Особливої частини КК, окрім основних ознак суб'єкти можуть мати і ряд додаткових, що виділяє їх серед загальних суб'єктів. Згідно зі змістом ч. 2 ст. 18 КК, спеціальним суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути певна особа [7].

В теорії кримінального права спеціальним суб'єктом правопорушення визнається особа, наділена нормами КК особливими (спеціальними) властивостями (ознаками) [8, с. 28]; особа, що має певні особливості, які передбачені в диспозиції відповідної норми КК; особа, яка, крім необхідних ознак суб'єкта (осудність і вік), має ще й особливі додаткові ознаки, які обмежують можливість притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб за вчинене правопорушення [5, с. 165]. Отже, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та яка має спеціальні ознаки.

Як впливає зі змісту ст. 111 КК «Державна зрада», діяння буде кваліфікуватися як державна зрада лише у тому випадку, якщо воно вчинюється громадянином України. Отже, ознака громадянства суб'єкта вказаного кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою його складу, що робить суб'єкта даного кримінального правопорушення спеціальним. О.А. Чуваков зазначає, що громадянство України як ознака спеціального суб'єкта складу правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, акцентує увагу на особливості процедури притягнення до кримінальної відповідальності з урахуванням положень кримінального законодавства, що характеризує такий стан [15, с. 325].

Отже, зі змісту ст. 111 КК випливає, що дане кримінальне правопорушення може бути вчинене лише спеціальним суб'єктом, про що свідчить аналіз вказаної диспозиції, де міститься вказівка на додаткову ознаку, яка характеризує суб'єкт посягання (громадянство України) [7]. Варто прислухатися до раніше озвученої наукової позиції щодо визнання у кримінальних правопорушеннях проти основ національної безпеки не спеціального суб'єкта, а про спеціального виконавця, оскільки співучасниками в такого роду злочинах (організаторами, підбурювачами, пособниками) можуть бути й особи, які не є громадянами України [1, с. 150].

Через законодавче визначення у диспозиції ст. 111 КК додаткової ознаки суб'єкта – наявність громадянства України, слід говорити про те, що державну зраду може вчинити фактично кожна особа, яка наділена загальними ознаками суб'єкта і є громадянином України, оскільки тільки громадянин України як спеціальний суб'єкт може підлягати відповідальності за державну зраду. В науковій літературі існує чітка позиція, що з огляду на спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень слід визнавати саме громадянина України [9, с. 386]; 10, с. 135; 11, с. 303].

Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство України», громадянином України визнається особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [3]. Згідно з положеннями ст. 3 даного Закону, громадянами України є: а) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; б) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» 13.11.1991 р. проживали в Україні і не були громадянами інших держав; в) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13.11.1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; г) особи, які набули громадянства України відповідно до законів України та міжнародних договорів України [3].

Як зазначено в Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р.

№ 4502-ІХ, множинне громадянство (підданство) – це одночасна належність особи до громадянства (підданства) двох або більше держав [2].

П. 1 ст. 2 Закону України «Про громадянство України» визначає принцип єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається громадянином України [3].

Норми Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-ІХ, до ст. 2 «Принципи законодавства України про громадянство» відносять наступний: визначення правового режиму одночасної належності громадянина України до громадянства (підданства) двох або більше держав з урахуванням забезпечення національної безпеки та національних інтересів України, недопущення привілеїв чи обмежень за ознаками наявності у громадянина України громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав) [2].

Відповідно до змісту ст. 5-1 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-ІХ, наявність у громадянина України громадянства (підданства) іншої держави визнається у таких випадках: 1) одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства (підданства) іншої держави чи держав; 2) набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства (підданства) своїх усиновлювачів унаслідок усиновлення її іноземцями; 3) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства (підданства) унаслідок одруження з іноземцем; 4) автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства (підданства) унаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документа, що підтверджує наявність у нього громадянства (підданства) іншої держави; 5) набуття громадянства України у спрощеному порядку, передбаченому ст. 10-1 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-ІХ, іноземцями, які є громадянами (підданими) держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку; 6) набуття громадянином

України громадянства (підданства) держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку [2].

Але добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття, вже не завжди є підставою для втрати українського (ч. 1 ст. 19 Закону) [3]. Однак цю норму складно застосовувати, зважаючи на відсутність механізму підтвердження отримання іноземного громадянства, оскільки непоодинокими є випадки, коли інша держава не визнає своїм обов'язком повідомляти Україну про надання свого громадянства тій чи іншій особі [6, с. 134].

Так, підставою, серед інших, для втрати громадянства України є добровільне набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства (підданства) держави, громадяни (піддані) якої не можуть набути громадянство України у спрощеному порядку, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття. Добровільним набуттям громадянства (підданства) іншої держави (держав) вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства (підданства) іншої держави звернувся із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство (підданство) якої набуто.

Не вважається добровільно набути тимчасово окупованій території України громадянство держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, у тому числі якщо набуття такого громадянства вимагало звернення із заявою чи клопотанням про його набуття відповідно до порядку, встановленого такою державою, а також у разі набуття громадянином України, якого незаконно депортовано з тимчасово окупованої території України, громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, крім випадків, коли дії такої особи спрямовані на пропаганду війни, публічної підтримки збройної агресії проти України або створюють загрози національній безпеці та/або національним інтересам України в розумінні Закону України «Про національну безпеку України» [2].

Якщо під час провадження у справі буде встановлено, що особа, яка обвинувачується у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки, має, крім українського, ще й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства не виключає її з числа громадян України. Н.С. Кончук вважає таку позицію слушною, оскільки наявність громадянства іншої держави не означає, що особа автоматично втрачає громадянство України, оскільки існує відповідна процедура припинення

громадянства України [6, с. 135]. Тому правильно говорити, що громадянин України, щодо якого оформлюється припинення громадянства України, до видання указу Президента України про припинення громадянства України користується всім обсягом прав, наданих громадянам України і перебуває під суверенітетом держави, яка має його захищати [6, с. 135]. За таких умов учинення таким громадянином суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки державної зради, має отримати кримінально-правову оцінку за ст. 111 КК.

Набуття нового громадянства без виходу з українського громадянства не може виключати відповідальності за вчинення діянь, що мають характер державної зради (натомість сказане не стосується осіб без громадянства (апатридів). Особа вважається громадянином України, доки вона у встановленому законом порядку (рішення про припинення громадянства ухвалює Президент України, про що видає відповідний указ) не буде позбавлена цього громадянства. Тому правильно вважати, що особа до видання зазначеного указу про припинення громадянства користується всім обсягом прав та виконує всі покладені на неї обов'язки, які має громадянин України [12, с. 306–307].

Варто зауважити, що обмеження кримінальної відповідальності за державну зраду такою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, як наявність громадянства України, породжує спроби уникнути відповідальності шляхом виходу із громадянства.

Ще одним аргументом на користь недостатньої обґрунтованості обмежень суб'єкта державної зради лише ознакою громадянства України є той факт, що переважна більшість випадків даного кримінального правопорушення вчиняються у співучасті із встановленими або невстановленими слідством громадянами іноземної держави, які ініціюють та (або) сприяють вчиненню певних дій громадянами України на шкоду національній безпеці нашої держави, виступаючи організаторами, підбурювачами або навіть співвиконавцями у правопорушенні зі спеціальним суб'єктом [14, с. 131].

Оцінюючи поведінку осіб як співвиконавців необхідно встановлювати, що об'єктивну сторону державної зради вчиняє не одна особа, а як мінімум дві, які спільними діями сприяють доведення державної зради до завершення. Дії співвиконавців вважаються юридично тотожними навіть у випадках, коли фактично вони можуть відрізнятися. При цьому фактичний розподіл ролей між співвиконавцями, не впливаючи на кваліфікацію, може враховуватись при визначенні засобу кримінально-правового впливу [13, с. 339].

Громадянство України як ознака спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, акцентує увагу

на особливості процедури притягнення до кримінальної відповідальності з урахуванням положень кримінального законодавства, що характеризує такий стан [15, с. 325].

Висновки. За вчинення державної зради відповідальності підлягає осудний громадянин України, якому на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося

16 років. Суб'єкт державної зради у всіх без винятку формах цього кримінального правопорушення є спеціальним за ознакою громадянства – громадянин України [4, с. 148]. Набуття нового громадянства без виходу з українського громадянства не виключає кримінальної відповідальності за вчинення державної зради.

Список використаних джерел:

1. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#top>
3. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
4. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
5. Кондратов В. Суб'єкт злочинів, пов'язаних із посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.50>
6. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 218 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Видання восьме, перероблене та доповнене. Харків : Одиссей, 2012. 904 с.
9. Кузнецов В.В., Сийпловік М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). С. 483–489.
10. Ландіна А.В. Кримінальна відповідальність за окремі види правопорушень в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І.Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 142–145.
11. Ландіна А.В. Ознаки суб'єкта як підстава розмежування деяких злочинів проти основ національної безпеки України (за складами, передбаченими ст.ст. 111, 111-1, 111-2 КК України). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 3. С. 300–305. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.45>
12. Левчук-Микитюк А. Визначення суб'єкта складу злочину «державна зрада». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 306–307.
13. Письменський Є.О. Суб'єкт колабораційної діяльності як елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 4. С. 335 – 343. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.51>
14. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Харків, 2021. 205 с.
15. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса. 2017. 362 с.

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026